

COMPLEXUL MUZEAL NAȚIONAL „MOLDOVA” IAȘI
MUZEUL DE ISTORIE A MOLDOVEI

CERCETĂRI ISTORICE
(SERIE NOUĂ)

XXXVI
2017

IAȘI
2017

COMITETUL DE REDACȚIE

Senica ȚURCANU (redactor șef)
Lăcrămioara STRATULAT
Loredana SOLCAN
Sorin IFTIMI
Ioan IAȚCU
Adriana MIRON (secretar de redacție)

Traduceri revizuite/realizate

Coralia COSTAȘ

Grafică copertă și Editare DTP

Cătălin HRIBAN

Adresa redacției

Complexul Muzeal Național „Moldova” Iași
Muzeul de Istorie a Moldovei
Piața Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1
Iași, RO-700028
Telefon: 04 0232218383
Fax: 04 0332408166
e-mail: cercetari.istorice@yahoo.com

ISSN 1453-3960

EDITURA PALATUL CULTURII

Iași

SUMAR
SOMMAIRE – CONTENTS – INHALT

ABREVIERI <i>Abbreviations – Abreviations – Abkürzungen</i>	7
Mădălin-Cornel VĂLEANU, Evoluția habitatului uman în spațiul carpato-nistrean din Paleoliticul Superior și până în Neolitic / <i>The Evolution of the Human Habitat Between the Upper Paleolithic and the Neolithic</i>	11
Sergiu-Constantin ENEA, Din nou despre simboluri. Scurte considerații despre pintaderele din Neoliticul României / <i>Again about Symbols. Short Considerations on the Romanian Neolithic Stamp Seals</i>	33
Vasile DIACONU, Un vas eneolitic de tip kernos descoperit la Răucești, județul Neamț / <i>A Kernos-Type Eneolithic Vessel Discovered in Răucești, Neamț County</i>	47
George BODI, Ana-Lavinia VASILIU, Andrei Victor OANCEA, Mihaela OLARU, Investigație metodologică asupra posibilității caracterizării porozității ceramice cu ajutorul analizei automate a imaginilor digitale / <i>Methodological Investigation on the Possibility of Characterization of Ceramic Porosity through Digital Images Analysis</i> .	55
Casandra BRAȘOVEANU, Diana-Măriuca VORNICU, Felix-Adrian TENCARIU, Notă asupra materialelor din perioada Hallstattului Timpuriu descoperite recent în situl Isaiia - Balta Popii / <i>Note on the Finds Dated to Early Hallstatt Recently Discovered in the Site of Isaiia - Balta Popii</i>	81
Ioan IAȚCU, Tamilia-Elena MARIN, New Discoveries on the Middle Prut River: A Rare Type of Sinopean Amphora / <i>Noi descoperiri pe Prutul Mijlociu: un tip rar de amforă sinopeană</i>	95
Cătălin HRIBAN, The Adversary and its Weapon. The Late Medieval Depictions of the Anti-Christian / <i>Adversarul și armele sale. Reprezentări ale anti-creștinismului în Evul Mediu târziu</i>	105

Bobi APĂVĂLOAEI, Încercări de sistematizare a orașului Iași în perioada domniilor fanariote / <i>Systematization Attempts in the City of Iași During the Reign of the Phanariote Princes</i>	155
Violeta-Anca EPURE, Justiția în Principatele Române în viziunea călătorilor și consulilor francezi din perioada prepașoptistă / <i>La justice dans les Principautés Roumaines dans la vision des voyageurs et consuls français avant la révolution de 1848</i>	189
Ștefan S. GOROVEI, Testamentul unui ctitor ieșean: Paharnicul Iordache Lozonschi (1827) / <i>Le testament d'un ktitor jassyot: l'échanson Iordache Lozonschi (1827)</i>	203
Sorin IFTIMI, Colecția de portrete a familiei Callimachi (secolele XVIII-XIX) / <i>The Collection of Callimachi Family Portraits (18th -19th Century)</i>	225
Tudor-Radu TIRON, Mihail vodă Sturdza și proiectul celei dintâi decorații românești: <i>Semnul Distenției a Neprihănitei Slujbe</i> / <i>Le prince Michel Sturdza et le projet de la première décoration roumaine: le Signe de distinction Pour Service Irréprochable</i>	263
Vasile DIACONU, Restituiri privitoare la istoricul arheologiei nemțene. In memoriam prof. dr. Ioan Mitrea (1937-2017) / <i>Some Restitutions Regarding the History of Archaeology within the County of Neamț. In Memoriam Prof. Ioan Mitrea (1937-2017)</i>	297
Brîndușa MUNTEANU, Victor Condurache – personalitate a muzeografiei românești / <i>Victor Condurache – A Personality of the Romanian Museography</i>	311
Narcis Dorin ION, Din viața familiei Rosetti. Convorbiri cu Elisaveta (Safta) Varlam / <i>From the Life of the Rosetti Family. Discussions with Elisaveta (Safta) Varlam</i>	321

Recenzii și note de lectură

- Tudor Arnăuț, *Spații sacre și practici funerare din mileniul I a. Chr. în arealul carpato-balcanic*, Universitatea de Stat din Moldova, Centrul de Cercetare Științifică „Științele Umanistice”, Laboratorul de Cercetări Științifice „Tracologie”, Casa Editorial-Poligrafică „Bons Offices”, Chișinău, 2014, 564 p. (Tamilia-Elena MARIN) 347
- Dan Floareș, *Petru Șchiopul și epoca sa*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2017, 255 p. (Cătălin HRIBAN) 352
- Sorin Iftimi, Aurica Ichim, *Iași – Capitala României, 1916-1918. Iassy – Capital City of Romania*, București, 2017, 311 p. (Ion I. SOLCANU) 357
- Ion Agrigoroaiei, *Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de Întregire și a Marii Uniri*, ediția a II-a revizuită, Editura Fundației Academice AXIS, Iași, 2016, 324 p. (Ion I. SOLCANU)..... 358
- Ion Hâncu, *Scara vieții*, ediție îngrijită de prof. univ. dr. hab. Gheorghe Postică, Chișinău, 2016, 300 p. (Costică ASĂVOAIE) 360

Obituaria

- Paraschiva-Victoria Batariuc (13 ianuarie 1948-17 iunie 2016) (Rodica POPOVICI)..... 363

ABREVIERI

ABBREVIATIONS - ABREVIATIONS - ABKURZUNGEN

AARMSȘ	<i>Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Științifice</i> , București.
AIIAI/ AIIX	<i>Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Iași/ Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”</i> , Iași.
AMM	<i>Acta Moldaviae Meridionalis</i> , Anuarul Muzeului Județean Vaslui.
AMN	<i>Acta Musei Napocensis</i> , Muzeul de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca.
AMP	<i>Acta Musei Porolissensis</i> , Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău.
AMS	<i>Acta Moldaviae Septentrionalis</i> , Muzeul Județean Botoșani.
Angustia	<i>Angustia</i> , Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe.
AP	<i>Analele Putnei</i> , Centrul de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare”, Mănăstirea Putna.
Apulum	<i>Apulum. Acta Musei Apulensis</i> , Muzeul Național al Unirii, Alba-Iulia
ArhGen	<i>Arhiva Genealogică</i> , Academia Română. Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, Iași.
Arhiva	<i>Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare</i> , Iași.
Arhiva Românească	<i>Arhiva Românească</i> , București.
ArhMed	<i>Arheologia Medievală</i> , Asociația Arheologilor Medieviști din România.
ArhMold	<i>Arheologia Moldovei</i> , Institutul de Arheologie Iași.
Ars Transilvanniae	<i>Ars Transilvaniae</i> , Institutul de arheologie și istoria artelor, Cluj-Napoca.
AȘUI	<i>Analele Științifice ale Universității „A. I. Cuza” din Iași</i> , Iași.
BAM	<i>Bibliotheca Archaeologica Moldaviae</i> , Iași.
BMA	<i>Bibliotheca Memoriae Antiquitatis</i> , Piatra-Neamț.
B.MIM	<i>București. Materiale de Istorie și Muzeografie</i> , Muzeul Municipiului București.
Boabe de Grâu	<i>Boabe de Grâu. Revistă de cultură</i> , București.
BSNR	<i>Buletinul Societății Numismatice Române</i> , București.

BTh	<i>Bibliotheca Thracologica</i> , București.
Buridava	<i>Buridava. Studii și materiale</i> , Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțanu”, Vâlcea.
CA	<i>Cercetări Arheologice</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București.
Carpica	<i>Carpica</i> , Muzeul Județean de Istorie „Iulian Antonescu”, Bacău.
CC	<i>Codrul Cosminului</i> , Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava.
CCAR	<i>Cronica cercetărilor arheologice din România</i> , CIMEC, București.
CCDJ	<i>Cultură și civilizație la Dunărea de Jos</i> , Muzeul Dunării de Jos, Călărași.
CDM	<i>Catalogul documentelor moldovenești</i> , București.
CI	<i>Cercetări Istorice</i> , Muzeul de Istorie a Moldovei, Iași.
CN	<i>Cercetări Numismatice</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București.
CNA	<i>Cronica numismatică și arheologică. Foaie de informații a Societății Numismatice Române</i> , București.
Cumidava	<i>Cumidava</i> , Muzeul Județean de Istorie, Brașov.
Dacia	<i>Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie</i> , București.
Dacia N. S.	<i>Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne</i> , Nouvelle Série, București.
DIR	<i>Documente privind istoria României</i> , seria A, Moldova; seria B, Țara Românească, București.
Dolgozatok	<i>Dolgozatok. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárából</i> , Kolozsvár.
DRH	<i>Documenta Romaniae Historica</i> , seria A, Moldova; seria B, Țara Românească, București.
ERAUL	<i>Etudes et recherches archéologiques de l'Université de Liège</i> , Liège.
Europa XXI	<i>Europa XXI</i> , Centrul de Istorie și Civilizație Europeană, Academia Română, Filiala Iași.
Forum Cultural	<i>Forum Cultural</i> , Direcția Județeană pentru Cultură și Patrimoniul Cultural Național Botoșani.
Herb	<i>Herb. Revista română de heraldică</i> , Institutul Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta”, Iași.
Hierasus	<i>Hierasus. Anuarul Muzeului Județean Botoșani</i> , Muzeul Județean Botoșani.
Historia Urbana	<i>Historia Urbana</i> , Academia Română. Comisia de Istorie a Orașelor din România, Sibiu.

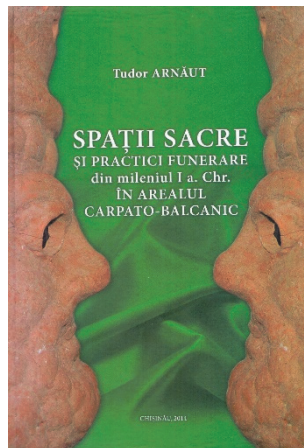
IN	<i>Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași</i> , Iași.
KSIA	<i>Kratkie soobšenija Instituta Arheologii</i> , Kiev.
MAE	Ministerul Afacerilor Externe.
MCA	<i>Materiale și Cercetări Arheologice</i> , Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
MDO	<i>Monitorul. Diar oficial al Terei Romanesci</i> , București.
MemAntiq	<i>Memoria Antiquitatis. Acta Musei Petrodavensis</i> , Complexul Muzeal Județean Neamț.
MMS	<i>Mitropolia Moldovei și Sucevei</i> , Iași.
MN	<i>Muzeul Național</i> , Muzeul Național de Istorie a României, București.
MNAR	Muzeul Național de Artă al României.
MOF	<i>Monitorul Oficial al României</i> , București.
Monumentul	<i>Monumentul - Tradiție și Viitor, lucrările Simpozionului Național „Monumentul - Tradiție și Viitor”</i> , Iași.
Mousaios	<i>Mousaios</i> , Muzeul Județean Buzău.
Peuce	<i>Peuce</i> , Institutul de cercetări Eco-Muzeale, Tulcea.
RA	<i>Revista Arheologică</i> , Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.
RdI	<i>Revista de Istorie</i> , București.
RIM	<i>Revista de Istorie a Moldovei</i> , Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.
RIR	<i>Revista Istorică Română</i> , București.
RMI	<i>Revista Monumentelor Istorice</i> , București.
RMM	<i>Revista Muzeelor și Monumentelor</i> , București.
RMM-MIA	<i>Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă</i> , București.
RRH	<i>Revue roumaine d'histoire</i> , București.
SAA	<i>Studia Antiqua et Archaeologica</i> , Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.
Sargeția	<i>Sargetia. Acta Musei Devensis</i> , Deva.
SCIA-AP	<i>Studii și cercetări de istoria artei. Seria Artă plastică</i> , București.
SCIV(A)	<i>Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie)</i> , Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București.
SJAN	Serviciul Județean al Arhivelor Naționale.

SMMIM	<i>Studii și Materiale de Muzeografie și Istorie Militară</i> , Muzeul Militar Central, București.
SP	<i>Studii de Preistorie</i> , Asociația Română de Arheologie, București.
StComSM	<i>Satu Mare. Studii și Comunicări</i> , Muzeul Județean Satu Mare, Satu Mare.
Suceava	<i>Suceava</i> , Anuarul Muzeului Bucovinei, Suceava.
Tibiscus	<i>Tibiscus</i> , Muzeul Banatului, Timișoara.
ThD	<i>Thraco-Dacica</i> , Institutul Român de Tracologie, București.
UISPP	Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques.

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

Tudor Arnăuț, *Spații sacre și practici funerare din mileniul I a. Chr. în arealul carpato-balcanic*, Universitatea de Stat din Moldova, Centrul de Cercetare Științifică „Științele Umanistice”, Laboratorul de Cercetări Științifice „Tracologie”, Casa Editorial-Poligrafică „Bons Offices”, Chișinău, 2014, 564 p.

Monografia pe care o prezentăm este apărută în anul 2014, fiind o lucrare postumă. Regretatul cercetător și profesor Tudor Arnăuț a redactat lucrarea ca teză pentru titlul de doctor habilitat. Așa cum subliniază și editorii, în conceperea volumului se poate observa și un caracter didactic, propriu acestor tipuri de lucrări. Am ales să o prezentăm tocmai și datorită acestei trăsături care transformă volumul într-un instrument de lucru indispensabil de acum oricărui student, tânăr cercetător sau învățat care are ca sferă de preocupări spiritualitatea tracilor și a populațiilor congruente din spațiul balcanic în antichitate și chiar preistorie. Monografia a apărut într-un timp în care sintezele destinate subiectului necesitau o nouă abordare, conform cu cantitatea de informații apărută în urma bogatelor cercetări arheologice, a abordărilor interdisciplinare din ultimii treizeci de ani.

Lucrarea conține o *Introducere* în care autorul a stabilit scopul lucrării, acela de a surprinde viața spirituală a comunităților din arealul carpato-balcanic din mileniul I a. Chr, un sistem complex, studiat interdisciplinar, într-un demers în care a apelat la informațiile oferite de autori antici, epigrafie, arheologie, antropologie culturală, istoria religiilor, cadrul cronologic și cel spațial, care corespunde celui al genezei tracice.

În primul capitol, *Istoricul cercetării. Istoriografia problemei*, sunt prezentate sursele narrative epigrafice, iconografice și informațiile arheologice, studiile etnologice, precum și o minuțioasă istoriografie a problematicii spiritualității și religiei tracilor, geților, a formelor de manifestare din lumea scitică.

În al doilea capitol al lucrării, intitulat *Spații și construcții de cult*, T. Arnăuț a făcut chiar de la început o utilă definiție a terminologiei referitoare la sacralitate și spațiul aferent - *hieron, temenos, eschara* - apelând la argumente oferite de antropologia religiilor, izvoare literare și epigrafice. Pentru autor, spațiul sacru era puntea de legătură între om și divin, având ca funcționalitate săvârșirea de practici culturale. Din acest punct de vedere,

autorul a clasificat spațiile de cult în trei categorii: sanctuare naturale și epifanii de cult, peșteri și caverne, spații sacre private și comunitare, acestui tip aparținându-i sanctuarele/templele, schiturile, paraclisele. În cadrul sanctuarelor naturale și epifaniilor de cult a luat în discuție sacralitatea pe care traccii au atribuit-o unor ape: Dunărea, Siretul, Prutul, cunoscute cu anumite atributive la autorii antici. Dacă pe baza surselor scrise au fost documentate posibilitatea ca anumite păduri sau munți să fi constituit sanctuare naturale, informațiile arheologice și etnologice au fost invocate în sprijinul atribuirii de funcționalitate sacră fântânilor și puțurilor votive sau vaselor decorate cu motivul brăduțului, descoperite în anumite complexe - locuri consacrate, precum câmpuri de gropi, în lumea dacică sau cea a tracilor sud-dunăreni. Incinte sacre în peșteri sunt prezente cu predilecție în lumea tracilor sudici, zona munților Balcani, pe valea râului Taban, în legătură cu atributul de chthonian al lui Zalmoxis, ceea ce a prilejuit autorului o prezentare detaliată a sensului de Munte Sacru, Kogainon și diversele sale localizări. Sunt discutate incintele sacre de pe înălțimile Carpaților dar mai ales cele din Munții Traciei, unde au fost identificate arheologic peste 50 de astfel de obiective. Rețin atenția centrele cultice de la Perperikon, Levunovo, Kaja Baš, Babjak, unde în sanctuare au fost descoperite și altarele, locurile de sacrificii. De remarcat continuitatea acestor locuri de cult de pe înălțimi, care încep din epoca bronzului și durează chiar până în perioada romană. Existența în spiritualitatea tracică a monumentelor de tip *mons consacrate* l-a determinat pe autor să aprecieze că religiozitatea muntelui și a peșterii este una fundamentală în tradiția tracilor și a comunităților conlocuitoare ce practicau ritualuri de tip inițiativ.

O substanțială discuție este destinată spațiilor sacre private și comunitare. În rândul acestora, autorul monografiei a identificat trei tipuri de edificii culturale: lăcașuri de cult cu caracter privat/patriahal - locuințele care aveau complexe cultice; sanctuare comunitare; alte categorii de complexe de cult. Construcții/locuințe ce conțineau complexe de cult au fost identificate în cazul așezărilor fortificate din zona scitică de pe Nipru-Bel'sk, Motronino, Trahtemir, Žabotin, Kamensk, în spațiul getic la Popești, Bunești, Hansca „Toloacă”, Ciobruți, iar în regiunea tracilor sud-dunăreni la Halka Bunar, Seuthopolis, Plovdiv. Tuturor le sunt comune vatra de cult centrală ce probează un loc consacrat cultului domestic, gropi votive în interiorul încăperilor sau depuneri de piese votive în vase, truse de cult, ceea ce denotă funcționalitatea acestor construcții drept lăcașuri de cult în care aveau loc practici magico-religioase.

Edificiile de cult comunitare, sanctuarele, aveau o arhitectură monumentală, fiind grupate de obicei în centre religioase, precum cele de la Sarmizegetusa Regia sau Augustin-Tipia Ormenișului dar posibil și la Bâta Doamnei sau Brad. Ca și în cazul celorlalte spații sacre și în ce privește sanctuarele, autorul a făcut o tipologie a lor, raliindu-se celei încetățenite: sanctuare rectangulare, cu absidă, circulare și complexe. Sunt prezentate sanctuarele din lumea dacică, cele mai multe considerate a fi temple-calendare, precum și templul din capitala tracilor odrisi, Seuthopolis (Koprinka, în apropiere de Kazanlık). Este interesantă observația autorului ce a deosebit cultul

domestic (privat, patriarhal), reprezentat de locuințe cu spațiu consacrat, destinat ceremoniilor cultice, de cultul comunitar - templul din palatul de la Seuthopolis, sanctuarele cu absidă, cele rotunde sau marile complexe din sec. II-I a. Chr. destinate practicării cultelor publice, urmare a schimbărilor din sfera socială, politică și economică.

O contribuție deosebită la problematica spațiului sacru și a instalațiilor de cult o reprezintă discuția referitoare la „cenușare” și gropi cu depuneri votive. Prezente mai ales în spațiul traco-scitic din bazinul Niprului, cenușarele sunt considerate a fi altar/ *eschara*, altar de pământ amestecat cu cenușă, altar-sanctuar, *Hieron* - loc sacru unde se practicau sacrificiile. Pe baza analizei izvoarelor scrise, T. Arnăuț a considerat aceste complexe ca fiind rezultat al răspândirii obiceiului din *oikumēnia* circumponțică spre așezările mixhelene din hinterland, reflectând sincretismul religiei elene cu credințele ancestrale ale populațiilor locale legate de cultul focului, al vetrei și practicarea de ofrande. Astfel de cenușare au fost semnalate și în zona nord-vest pontică, în apropiere de Callatis și Berezani.

Gropile cu depuneri votive sunt divizate în gropi care au în umplutură depuneri de ofrande ceramice, vegetale, oase de animale, gropi cu depuneri de schelete umane în conexiune anatomică sau fragmente iar în ultima categorie sunt menționate depozite de metal, *sacra* cu virtuți speciale, instrumente de investitură. Literatura arheologică reține și termenii de „gropi de cult”, „gropi rituale”, „morminte colective cu sacrificii rituale”, ce denumesc realități arheologice specifice spațiului carpato-balcanic. Autorul este adeptul sintagmei „practicarea sacrificiilor”.

În spațiul carpato-balcanic gropile cu depuneri de ofrande ceramice și oase de animale sunt specifice atât perioadei hallstattiene dar și celei de epoca fierului. În cetățile dacice se întâlnesc și puțuri votive, precum la Ocnița, Brad, Piatra Roșie. Sunt prezentate în monografie alte gropi de cult sau câmpuri de gropi care conțineau schelete de animale, vase sparte ritual, figurine antropomorfe, ofrande vegetale din toată zona carpato-balcanică, unele complexe prezentând dovezi ale ospățului ritual.

Izvoarele literare și cercetările arheologice permit cunoașterea mărturiilor despre sacrificiile umane, în antichitate actul sacrificial intermediind bunăvoința divinității. Autorul monografiei a deosebit trei feluri de sacrificii umane: fragmente de schelete umane depuse, sacrificarea soției la moartea soțului, sacrificii de fundare. Studiul unei vaste bibliografii i-a permis lui T. Arnăuț să prezinte și să discute astfel de situații prezente încă din Hallstattul timpuriu până la sfârșitul epocii fierului, în lumea circumponțică, în estul și nordul Carpaților, în zona intracarpatică dar și la sud de Dunăre. Descoperirile din ultima zonă, mai numeroase, cu schelete în conexiune anatomică și depuneri de ofrande demonstrează, pentru mijlocul mileniului, cât de răspândit era sacrificiul uman în lumea tracică, lucru surprins și de relatările autorilor antici referitoare la practicile funerare și credințele religioase. În continuare, autorul a trecut în revistă descoperirile de sacrificări ale soției la moartea soțului ca și sacrificiile umane de fundare, cazuri în care, la baza valurilor cetăților sau sub locuințe, au fost descoperite schelete de copii ori adulți, de cele mai multe ori fragmente, alături de alte depuneri votive: fragmente ceramice, boabe de grâu. Discutând situațiile din lumea scitică și cea getică, documentate pe baza relatărilor istorico-

literare, T. Arnăuț a făcut precizarea că sacrificiul uman avea la sciți drept subiecți pe străini, din craniul celor decapitați făcându-și cupe pentru băut, pe când actul de sacrificare umană la geți este privit de comunitate ca jertfă pentru ca Zalmoxis să le cunoască și să le îndeplinească cererile. Treptat, însă, sacrificiul uman a fost înlocuit cu depunerea de statuete antropomorfe, poate în legătură și cu reforma sarcedotală a lui Deceneu.

Tot în acest capitol este discutată problematica depunerii tezaurelor, obicei cu semnificație sacră, votivă, ce poate fi urmărit în arealul tracic încă din epoca bronzului. Contextul descoperirilor, decorul vaselor, tipologia pieselor au fost invocate în sprijinul demonstrării caracterului urano-solar al acestor piese.

Capitolul *Slujitorii și instrumentele cultului* pune în discuție existența castei sarcedotale la populațiile din zona carpato-balcanică. Pe baza interpretării surselor scrise - izvoare literare și epigrafice - autorul a apreciat existența la traci, geți și sciți a unei caste sarcedotale care își exercita atribuțiile și autoritatea în incintele sacre, edificiile cultice. În lumea tracică ei erau sarcedoți ai templelor lui Dionysos, al Marilor Zei, ai Herei sau al lui Apollon. Un caracter aparte îl reprezintă pentru arealul geto-dacic sintagma zeu-rege, în care Zalmoxis era considerat, potrivit lui Platon și rege și zeu. Astfel, marele sarcedot Deceneu a devenit și basileu iar următorii regi vor dobândi și atribute sarcedotale. Relatările anticilor le conferă acestor slujitori ai cultului diverse denumiri, discutate de autor, dar toate au un numitor comun, anume acela al ascezei practicate de sarcedoți. Alături de această castă sarcedotală, erau și alți slujitori ai sacrului care practicau ritualuri magice: ghicitori, prezicători, vrăjitori.

În cadrul instrumentarului cultic sunt prezentate diverse obiecte ce erau folosite în timpul ceremoniilor: sfeșnice, vase colonetă și opațe lucrate la mână după originale grecești, cu funcționalitate de afumători pentru a arde tămâia sau alte substanțe aromate. Alte vase folosite în oficierea cultului (libații, sacrificii) erau vasele tip *kernos* și *rhyton*-ul. Acesta din urmă, conform cu reprezentările de pe toreutica nord-tracică, erau considerate atribut și simbol al puterii sacre. În ritualurile funerare erau folosite *pixidele*, pentru depozitarea bijuteriilor sau libații, mărgelele cu mască, cele din chihlimbar ori coral, perlele din pastă sticloasă, considerate amulete cu atribute apotropaice, la fel reprezentările de bucranii drept daruri divine legate de culte htonice, colții de animale-pendantive, astragalele, vasele miniaturale ce aveau atribute de piese de cult, ele fiind descoperite de multe ori în contexte legate de practicarea unor ritualuri magico-religioase. La fel este cazul turtelor din lut, pâini, al discurilor, zornăitoarelor, privite nu ca jucării ci ca făcând parte din instrumentarul cultic destinat practicării magiei. Sculptura sacră, cum a denumit-o autorul, este alcătuită din figurine zoomorfe și antropomorfe, multe descoperite în componența truselor de magie, care la rândul lor beneficiază de o amplă tratare.

Epifania focului: vatră/ altar, este capitolul dedicat instalațiilor de cult cu semnificație sacră, legate de cultul focului, în care autorul a prezentat și discutat interdisciplinar, vetrele și altarele. Dintre denumirile folosite în literatura de specialitate, a optat pentru cea de vatră de cult. În religiile antice focul purifica sacrificiul, era simbol

al cultelor solare, al fertilității, vetrele altar fiind în general descoperite în complexe arheologice cu semnificații culturale sau funerare. Ormamentația vetrelor de cult sau vetre-altare prezintă elemente comune în toată lumea tracică, în care pătratul reprezenta pământul, triunghiul - muntele, axa ce duce spre cer, romb - unitatea dintre masculin și feminin. Asociați vetrelor-altare sunt cățeii de vatră, modelați din lut, cu protome zoomorfe, cel mai adesea, dar și antropomorfe, considerați ca obiecte votive, atribute ale cultului Marii Zeițe Mame, a Soarelui și focului.

Ultimul capitol, *Ideologia practicilor funerare*, are în vedere surprinderea normelor de cult care au stat la baza riturilor și ritualurilor funerare. Se constată predilecția pentru depunerile rituale de vase, drept urne sau ofrande. Inventarul funerar semnifica respectul față de defunct cât și privilegiul, înlesnirea drumului spre celălalt Tărâm. Banchetul funerar, alaiul, erau elemente ale comuniunii dintre spațiul celor vii și cel sacru, al morților, ce avea drept scop transcendența sufletului, nemurirea.

Recursul la izvoarele scrise dar și informația arheologică i-au permis autorului să creioneze practicile de cult și credințele neamurilor paleobalcanice. Desigur cele mai multe mărturii sunt din lumea tracică sud-dunăreană dar nu este necunoscută nici cea a daco-geților. Dintre ritualurile religioase sunt amintite cele legate de sacralizarea locului, al purificării, al banchetului sacru, al eroizării și investirii, al sacrificiului de întemeiere. Practica inițierii, a misterelor orifice, sunt puse în legătură cu rolul fertilității și al divinităților htoniene, între care Bendis/ Bendida/ Artemis-Regia, Derzis sau Derzalas dar și Theos Hysistos - Zeul preainalt, divinitate tracă a cerului. Era răspândit de asemenea cultul lui Dionysos, al Hestiei, protectoare a căminului, iar Zalmoxis, cel mai cunoscut autorilor antici, zeu suprem, uranian al geților, era investit și cu atribute de legislator, reformator, șaman, zeu inițiativ, profet, preot. Zona carpato-balcanică, locuită în mileniul I a. Chr de tracii septentrionali, cei meridionali, de sciți în nord, alături de alte populații prezintă elemente comune de cultură spirituală, interpretate conform tradițiilor proprii și a unui arhetip imemorial.

Demersul monografic al regretatului arheolog și profesor Tudor Arnău reprezintă o contribuție de seamă în studiul sacralului și al formelor de manifestare religioasă în antichitate, în acest vast spațiu carpato-balcanic. Autorul și-a încheiat cercetarea cu recomandarea unor direcții ce ar trebui urmate. De fapt, lucrarea în sine ridică noi probleme, întrebări, incită la noi subiecte. Departate de a fi concepute ca un studiu de etapă, volumul se dovedește a fi deschizător de drumuri.

O bogată bibliografie și indicele judicios conceput întregesc monografia. Ilustrația, complexă, cuprinde 224 figuri, alcătuite din desene, hărți, fotografii ale monumentelor și artefactelor amintite în text.

Tamalia-Elena MARIN

Dan Floareș, *Petru Șchiopul și epoca sa*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2017, 255 p.

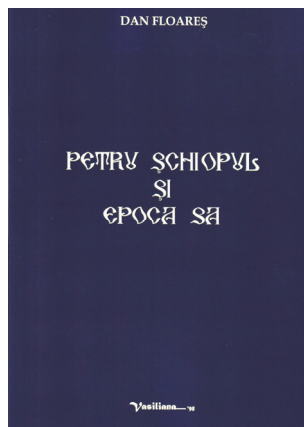
Volumul este deschis de o Introducere, urmată de opt capitole propriu-zise: „I. Familia lui Petru Șchiopul”, „II. Țara Moldovei în context internațional”, „III. Politica internă”, cu trei subcapitole, care se referă la prima domnie (1571-1574), la interludiul domniei lui Iancu Sasul (1579-1582) și la a doua domnie (1582-1591), apoi „IV. Situația economică și socială”, „V. Cultura, înfăptuirile artistice”, „VI. Politica externă”, „VII. Exilul și moartea”, și se finalizează cu „VIII. Posteritatea imediată”. Volumul este încheiat de Concluzii, urmate de Bibliografie și foarte utilul Index.

Principalele teme ale Introducerii sunt justificarea autorului asupra structurii în care a ales să prezinte materialul, ca și o trecere în revistă a izvoarelor, în ordinea utilității pentru redactarea capitolelor succesive. Se remarcă dorința explicită a autorului de a elabora o monografie ancorată în istoria socială și economică, dorință care rămâne nerealizată datorită izvoarelor lacunare și datorită obligativității de a porni de la izvor spre interpretare și nu invers, rezultând „o structură convențională”.

Primul capitol tratează foarte succint familia lui Petru Șchiopul, strănepot al lui Vlad Țepeș. Consecvent dorinței de a trata subiectul dintr-o perspectivă mai degrabă socială și economică, autorul nu acordă foarte multă atenție ascendenței și descendenței lui Petru vodă, pe care, de altfel, le și amestecă în text, fără prea mare considerație pentru cronologie. Mențiunile documentare ale descendenței lui Petru din domniile Moldovei sunt tratate de autor ca simple încercări de legitimizare, fără a explora și ascendența maternă a domnului. Din punctul nostru de vedere, relațiile familiale ar fi meritat un efort mai consistent din partea autorului.

Capitolul al II-lea tratează „relațiile internaționale” ale Țării Moldovei, mai precis contextul regional în perioada care premerge ocupării domniei de către Petru (1571-1574). În principal, este vorba de consecințele pentru Moldova ale Războiului Ligii Sfinte și, în special, ale înfrângerii suferite de otomani la Lepanto (7 octombrie 1572), consecințe în egală măsură economice și politice. Autorul folosește prilejul pentru a reproșa, în notele de subsol, osmanistei italiene Maria Pia Pedani ignorarea contribuțiilor românești la istoriografia Imperiului Otoman. Tema principală a capitolului este comentariul asupra relațiilor lui Ion vodă Armeanul cu Poarta, Regatul Poloniei, Rusia și Imperiul Habsburgic.

Capitolul al III-lea este cel mai consistent al volumului, tratând, cronologic, cele două domnii ale lui Petru Șchiopul și interludiul domniei lui Iancu Sasul ca subcapitole. Subcapitolul referitor la prima domnie discută succint și problema surselor documentare,

în special a actelor interne, foarte importante pentru stabilirea datei începutului propriu-zis al domniei (primul document intern păstrat cu dată sigură este din 26 iulie 1574). Problema începutului primei domnii este corelată de autor cu refacerea țării după jafurile și foametea care au urmat înfrângerii lui Ion vodă Armeanul, în același context al comentariului asupra surselor documentare interne. Următorul subiect abordat de autor este acela al componenței Sfatului Domnesc în prima domnie a lui Petru Șchiopul, abordare care include și relația domnului cu foștii membri ai Sfatului lui Ion vodă, ca și un comentariu asupra rolului logofătului Ioan Golâi în consolidarea domniei lui Petru vodă, ca și asupra sortii ulterioare a acestui personaj important. Pe lângă analiza componenței Sfatului, cu valențe prosopografice, autorul face și un comentariu asupra relației dintre domn și Sfatul Domnesc, desigur, în contextul descrierii de către sursele narative a lui Petru Șchiopul ca un domn „iubit de boieri”, ca și o trecere în revistă a modului în care sursele documentare dezvăluie amploarea tot mai mare a daniilor către așezămintele religioase. Acest subcapitol se încheie cu câteva paragrafe dedicate „domniilor” efemere ale fraților Ioan și Alexandru Potcoavă, care îl trimit pe domn în refugiu la Suceava, de unde emite acte. Subcapitolul dedicat domniei lui Iancu Sasul este foarte succint, urmând aceeași structură ca cel dedicat primei domnii a lui Petru vodă: începutul domniei și problema surselor documentare interne, urmată de componența și activitatea Sfatului Domnesc, împreună cu o scurtă analiză a personalității dominante a Sfatului, în cazul de față postelnicul Bartolomeo Brutti, ca și a ascensiunii familiei Movileștilor, subcapitolul încheindu-se cu descrierea, folosind cuvintele lui Grigore Ureche, a revoltei și pribegiei boierilor și revenirii în scaun a lui Petru vodă Șchiopul. Subcapitolul dedicat celei de-a doua domnii a lui Petru vodă (1582-1591) urmează structura amintită mai sus, autorul atrăgând atenția asupra faptului că Petru vodă menține neschimbată componența Sfatului Domnesc care apare în ultimele documente emise de Iancu vodă Sasul, ca și asupra consecințelor asupra componenței Sfatului a reluării incursiunilor cazacilor, care se opriseră în timpul domniei lui Iancu vodă Sasul (prezența/ absența în Sfat a pârcălabilor de Orhei). Autorul acordă o importanță specială în acest subcapitol descrierilor țării și capitalei, făcute de diplomații și negustorii englezi, care sunt foarte utile, comparându-le favorabil cu cele, fanteziste, ale iezuitului Mancinelli și baronului François de Pavie.

Capitolul dedicat politicii interne se încheie cu descrierea pregătirilor pe care Petru vodă Șchiopul le face pentru a emigra, ca și a simptomelor deteriorării progresive a relației domnului cu Poarta.

Al patrulea capitol este cel dedicat Situației economice și sociale, constând din două teme principale: mai întâi încadrarea Moldovei în spațiul economic regional (balcanic și mediteranean), subordonată relației economice a Imperiului Otoman cu restul lumii mediteraneene și cu Europa Centrală, autorul comentând asupra analizei mai vechi a lui Constantin C. Giurescu privind relațiile economice dintre Țările Române și Imperiul Otoman, în sensul unei interpretări în cheie Wallerstein-iană a acestei relații, considerând ca fiind motivată ideologic interpretarea „caracterului excedentar” dată de

Giurescu relațiilor economice cu Poarta. A doua temă este cea a structurii sociale a Moldovei sfârșitului de secol XVI, folosind paradigma socială stabilită de Al. I. Gonța și apoi pe cea fiscală stabilită de Ioan Caproșu, utilizând ca surse principale *Catastihul de cisle ...* (1591) și *Catastihul de vistierie* din 1606. Autorul comentează asupra diferitelor categorii sociale, definite de cele două surse, ca și asupra modului în care respectivele categorii sunt sau nu suprapuse de categorii fiscale și dacă, pentru sfârșitul secolului al XVI-lea se poate vorbi de categorii sociale. De altfel, interpretările și concluziile lui Al. I. Gonța și Ioan Caproșu sunt însușite complet de autorul monografiei de față, cei doi autori fiind copios citați, nu doar în acest capitol, ci în întregul volum. Capitolul se încheie cu un comentariu, pornind de la structura fiscală definită de cele două surse documentare și analizată de cei doi istorici amintiți mai sus, asupra structurii administrative (ținuturi, târguri, ocoale) a Moldovei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Al cincilea capitol este dedicat realizărilor culturale și celor artistice, fiind deschis de un comentariu asupra cronicarului Azarie, cel care scrie „din porunca lui Petru vodă”, ca și asupra textului elaborat de acesta, continuând cu restul literaturii cunoscute ca datând din perioada domniilor lui Petru vodă Șchiopul: *Letopisețul moldovenesc*, menționat de Grigore Ureche, *Pravila* ritorului Lucaci ca și manuscrisele bisericești copiate în această perioadă, unele cu mențiuni marginale care sunt surse istorice importante: Tetraevanghelul lui Ioan Golâi și Ceaslovul, ambele din 1575 și descoperite la Kiev. Capitolul continuă cu enumerarea, comentată, a ctitoriilor, domnești și boierești, ridicate în această perioadă: Galata, Hlincea, Sucevița, Sf. Sava, la care autorul adaugă, mănăstirea Aroneanu, ridicată de Aron vodă cu materialele de construcție cumpărate și pregătite de Petru vodă Șchiopul. Comentariul autorului asupra nomenclurii Galatei (din Jos/ din Sus) ni se pare superfluu, de vreme ce primul edificiu ctitorit de Petru vodă (distrus de o alunecare de teren în 1579 sau 1580) nu s-a numit niciodată *Galata din vale*, consemnarea lui Grigore Ureche fiind doar o mențiune topografică (~1640), în condițiile în care ctitoria de la 1583 s-a numit *Galata de Sus* (iar nu *din deal*) pentru a o deosebi de ctitoria lui Balica hatmanul, *Galata de Jos* (iar nu *din vale*). În ceea ce privește mănăstirea Aroneanu (din Țarină), aceasta poate fi considerată printre ctitoriile lui Petru vodă Șchiopul încă din prima domnie (așa cum argumentează prezența Nicoreștilor de pe Cracău prin satele întărite mănăstirii în 1584 „din ispisoc de danie ce are mănăstirea de la domnia mea”, alături de Șilițcanii de pe Bașeu dăruit de Iancu Sasul). Același sat Nicoreștii apare alături de satul Girov, într-o copie slavonă de secol XVIII a întăriturii date de Ieremia Movilă călugărilor zografiți în 1606 ca fiind dăruite de Alexandru voievod „cel dintâi ctitor” (Girovul este dăruit de Petru vodă m-rii din Țarina Iașilor, în 1588, conform unui document consemnat în *Condica Asachi*), de unde și ipoteza existenței pe acest loc a unei ctitorii a lui Alexandru Lăpușeanu, ipoteză îmbrățișată de autor, încurajat și de rezultatele unor sondaje arheologice din interiorul bisericii mănăstirii, publicate de Stela Cheptea. Existența acestei ctitorii a lui Alexandru Lăpușeanu din țarina Iașilor este postulată de Ioan Caproșu și Dan Bădărău în *Iașii*

vechilor zidiri, dar trebuie să comentăm aici că „... în aceeași țarină dar în alt loc, *sub dealuri* ...” poate însemna oriunde în cuprinsul țării târgului, de la Ceairul lui Pereț la Rediul Aldei și până la Galata.

Al șaselea capitol, care tratează „politica externă” a lui Petru Șchiopul, ar fi cel mai consistent al volumului dacă am contabiliza și cele 10 planșe cu portrete ale unor diniaști europeni și otomani contemporani cu subiectul monografiei. Lăsând contabilitatea la o parte, capitolul de politică externă este cel mai temeinic scris și cel mai elaborat din prezentul volum, tratând toate aspectele relațiilor lui Petru vodă Șchiopul cu suzeranul otoman, regatul Poloniei și Imperiul habsburgic, dar și cu actorii de forță regionali, cum sunt cazacii, tătarii sau voievodul Transilvaniei. Este tratat cu minuție contextul european în care se sfârșește domnia lui Ioan vodă și începe cea a lui Petru Șchiopul, cel al Războiului Ligi Sfinte, fiind trecute în revistă și comentate principalele surse documentare și narrative ale vremii. Este comentat și rolul pozitiv jucat de Petru vodă în refacerea *statu-quo*-ului diplomatic dintre Poartă și Regatul polon în contextul interregnelui din 1574-1575 și a urcării pe tron a lui Ștefan Bathory. Autorul procedează apoi la comentarea succesiunii de invazii căzăcești, care aduc câte un pretendent la tronul Moldovei, câte un „frate” al lui Ion vodă Armeanul, care vor culmina cu incursiunea lui Ion (Nicoară) Potcoavă, care reușește să învingă oastea lui Petru vodă și să ocupe tronul timp de o lună în toamna lui 1577. De altfel, autorul nu admite decât existența a două domnii ale lui Petru vodă Șchiopul considerând (justificat, în opinia noastră, o rămășiță fosilizată a unei istoriografii ideologice) că includerea fraților Ion și Alexandru Potcoavă printre domnii Moldovei nu se justifică. Tema ascensiunii la tron a lui Iancu Sasul (pretinsul fiu al lui Petru Rares) este abordată cu seriozitate, fiind argumentată mazilirea lui Petru și înlocuirea acestuia cu Iancu vodă Sasul ca fiind strâns legată de dispariția, precedată de o cvasi-dizgrație, a Marelui Vizir Mehmet Sokollü (1579). Capitolul include, în mod necesar, și cronologia evenimentelor „internaționale” din timpul scurtei domnii a lui Iancu vodă Sasul, ca și succesiunea de fapte care conduce la mazilirea acestuia. A doua domnie a lui Petru vodă este tratată, din punctul de vedere al relațiilor externe, în aceeași manieră: context, evenimente majore la scară regională, relațiile cu Poarta, Polonia și Imperiul, ca și cu cazacii și principatul Transilvaniei, alături de acțiuni diplomatice importante ale domnului, care să îi exemplifice conduita pe plan extern, mai ales ca argumente de deschidere pentru capitolul al VII-lea, care tratează exilul. Autorul pune accentul pe rolul moderator (din nou) jucat de Petru vodă pe scena regională, reușind să oprească incursiunile căzăcești în Moldova, dar și propunându-se drept candidat la tronul Poloniei, vacant după moartea lui Ștefan Bathory, renunțând mai apoi, în mod foarte diplomatic, la candidatură în favoarea candidatului Porții, Sigismund Wasa, „ceea ce indică totuși că era bine orientat politic”, cum alege să descrie autorul acest eveniment. Aproximarea de regatul polon sub noul rege este ultima temă din capitolul dedicat relațiilor externe ale lui Petru vodă Șchiopul, apropiere care rezultă într-un zel pro-catolic din partea domnului și o ascensiune fără precedent a aventurierului/ boier Bartolomeo Brutti. Capitolul se încheie cu descrierea schimbului („rocadei” cum o

numește autorul) pe care îl face Petru vodă cu fiul să minor Ștefan la domnia Moldovei, cu dizgrația temporară a Marelui Vizir Sinan pașa, ca și cu mazilirea și convertirea la Islam a lui Mihnea vodă al Munteniei, evenimente care sunt argumente, în opinia autorului, pentru o labilitate emoțională care declanșează renunțarea la tron și autoexilul lui Petru vodă (în cuvintele autorului „Teama de a nu împărtăși el, *dar mai ales micul Ștefan* (s.n.), aceeași soartă”).

Capitolul al VIII-lea tratează fuga lui Petru vodă, însoțit de familie și o parte din boieri, un fapt fără precedent în anele domniilor Moldovei, motivele care au dus la aceasta, justificările oferite de însuși domnul autoexilat, ca și soarta în exil a acestuia, curtenilor săi și, mai ales, a averii cu care plecase. Autorul folosește drept surse corespondența din exil, rapoartele diplomatice străine și cele interne austriece, Cronica lui Ureche, ca și cele două testamente ale domnului (din 1592 și 1594). Este comentat și scandalul financiar care îl are în centru pe aventurierul raguzan Giovanni de Marini Polli, ca și posibilitatea revenirii lui Petru pe tronul Moldovei după reabilitarea și reinstituirea în funcția de Mare Vizir a lui Sinan pașa.

Ultimul capitol al monografiei este dedicat Posterității imediate a lui Petru vodă Șchiopul (1594-1602), care include, mai întâi, anturajul și familia domnului, prezenți la moartea acestuia, conform raportului lui Ferdinand v. Kühpach, supraveghetorul imperial al lui Petru, comentând și asupra eforturilor diverselor părți interesate în a obține custodia asupra fiului domnului, Ștefan, pionul principal pentru cei care doreau să controleze bunurile rămase din averea domnului, ca și pentru o eventuală ridicare a micului prinț la domnie, eventual chiar după o convertire la catolicism. Principala sursă folosită de autor sunt rapoartele lui v. Kühpach, care controlează tot ce se întâmplă în jurul lui Ștefan, autorul urmărind cariera fiului de domn până la moartea sa, la 17 ani, în 1602.

Concluziile monografiei fac, în primul rând, un omagiu predecesorilor, Nicolae Iorga și Gheorghe David, care au definit standardele în care Petru vodă Șchiopul a fost judecat de istoriografia contemporană. Concluziile propriu-zise elogiază caracterul și activitatea politică și diplomatică a domnului, autorul încheind prin a-l caracteriza pe Petru vodă Șchiopul ca „... un etalon pentru urmașii la tron ...”.

Bibliografia este împărțită în Izvoare (Documentare și Narrative), Lucrări Generale și Lucrări Speciale, iar Indicele include numele de persoane și de locuri.

Ca cititor avizat nu am putut să nu remarc, nefiind neapărat un reproș, modul în care autorul citează caracterizările făcute de Nicolae Iorga diverselor personaje istorice, punând pe picior de egalitate opiniile istoricului de secol XX cu cele ale unor cronicari cvasi-contemporani cu Petru vodă și urmașii săi, cum este Azarie, Joachim Bielski sau Grigore Ureche. În același timp, lipsește dintre lucrările citate sinteza lui Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVI)*, trebuind remarcat, în același timp, inegalitatea de tratament între capitolul I (Familia, insuficient tratat, în opinia noastră) și capitolul VI (Politica externă, un studiu matur și bine documentat, care poate constitui un articol de sine-stătător). De altfel, inegalitatea de tratare între diferitele părți ale monografiei transpare și din limbajul

folosit, cu unele licențe inadecvate, cum este „... nu sunt toți însă nesimțiți” caracterizându-i pe curtenii care supraviețuiesc lui Petru vodă (p. 207).

Cu toate aceste inegalități, volumul este unul care poate deveni de referință, mai ales în contextul valorificării de către autor a marelui număr de surse documentare publicate din 1984 (anul apariției monografiei lui Gheorghe David) și până în prezent.

Cătălin HRIBAN

Sorin Iftimi, Aurica Ichim, *Iași – Capitala României, 1916-1918. Iassy – Capital City of Romania*, București, 2017, 311 p.

Autorii demonstrează cu asupra de măsură, prin text și mai cu seamă imagini, dura realitate survenită la doar câteva luni după intrarea României în război, aceea că după ocuparea Bucureștiului, a Munteniei și Olteniei în toamna anului 1916 de către armatele Puterilor Centrale, instituțiile fundamentale ale României – Guvernul, Casa Regală, Cartierul General al Armatei, reprezentanțele diplomatice și misiunile militare, etc. – s-au retras în Moldova, la Iași. Pe lângă oficialitățile vremii, a cohorții de funcționari indispensabili instituțiilor statului, s-au adăugat zecile de mii de refugiați nevoiți să fugă din calea ocupantului încât, pe durata a doi ani, Iașiul a fost un oraș supraaglomerat, cu mult peste posibilitățile sale de cazare și hrană. Chiar și în aceste condiții, înrăutățite de o iarnă cumplită, de lipsa lemnului și carburanților pentru încălzire, de imposibilitatea aprovizionării cu alimentele strict necesare, peste care s-a prăvălit tifosul exantematic și zecile de mii de răniți de pe front tratați în spitalele devenite insuficiente, organizate în școli și improvizate în împrejurimi, Iașiul a rezistat eroic. Exemplul rezistenței l-au dat chiar Regele Ferdinand și Regina Maria, primul ministru Ion I. C. Brătianu, miniștri săi, membrii Parlamentului, ierarhii Bisericii Ortodoxe și ai celei Romano-Catolice. Ajutorul Aliaților – Rusia, Anglia, SUA și, mai cu seamă Franța, atât cât a fost în condițiile de rară vitregie pentru ei, dar mai cu seamă pentru noi, ne-a ajutat să depășim insurmontabilul. Iașiul, devenit capitala Țării, centrul politic și de organizare a rezistenței militare, a căpătat dimensiunile simbolului de speranță națională. Toate acestea și multe alte aspecte sunt condensate de autori – Sorin Iftimi și Aurica Ichim – în textele bilingve (română și engleză) care preced imaginile mai mult decât sugestive ale celor zece capitole – *Orașul Iași, a doua capitală; Refugiul de la Iași – dezastrul și regăsirea speranței; Familia Regală în „Orașul Unirii”; Guvernul și Parlamentul în pribegie; Misiuni diplomatice și militare; Spitalele militare și Crucea Roșie; Armata română și armata rusă în 1917; Viața cotidiană și viața culturală; Anul 1918. Premisele Marii Uniri; Memoria războiului, recurs la identitate* – în excelentul album finanțat de Primăria Municipiului Iași. De altfel, edilul

șef, Mihai Chirica mărturisește că a inițiat și sprijinit financiar realizarea albumului „*pentru marcarea centenarului*” orașului erou din anii Primului Război Mondial.

Autorii, Sorin Iftimi și Aurica Ichim, avertizează cititorul că imaginile și documentele au fost identificate și selectate dintre cele aflate în colecțiile Muzeului de Istorie a Moldovei din cadrul Complexului Muzeal Național „Moldova” din Iași, ale Arhivelor Istorică Naționale Centrale și ale filialei ieșene, ale Bibliotecii Academiei Române, ale Muzeului Național de Istorie a României și ale Muzeului Național Militar „Regele Ferdinand I”. Albumul se deschide cu un text inspirat ales de autori, olograf „*Nici un foc nu curăță ca focul jefei, nici o flacără nu suie mai drept până în inima Dumnezeirii*” – al Reginei Maria care era cea mai îndreptățită la o atare meditație, dar și de recunoștință pentru devotamentul atât de rar întâlnit la capetele încoronate cu care a alinat suferința miilor de ofițeri și soldați răniți – români, francezi și ruși – în spitalele risipite pe tot cuprinsul Moldovei, multe inițiate, organizate și întreținute de chiar Regina.

Albumul în totalitatea sa este un omagiu adus tuturor românilor și străinilor din misiunile militare trăitori atunci în Iași, dar mai cu seamă eroilor care și-au jertfit viața pentru apărarea gliei străbune. Între aceștia și cetățenii români de cult mozaic ce își dorm somnul de veci în Cimitirul Evreiesc din Iași, toate surprinse atât de sugestiv în ultimul capitol. În fața unei asemenea nobile și excepționale realizări, chiar și un cititor interesat nu numai de imaginile atât de grăitoare prin încărcătura lor istorică și sentimentală ci și de text își suprimă orice observație, rămânând mut și plin de încântare. Orice altă laudă adusă inițiatorilor și mai cu seamă autorilor truditoresc ar fi de prisos pentru că rândurile de mai sus le exprimă pe deplin.

Ion I. SOLCANU

Ion Agrigoroaiei, *Opinie publică și stare de spirit în vremea Războiului de Întregire și a Marii Uniri*, ediția a II-a revizuită, Editura Fundației Academice AXIS, Iași, 2016, 324 p.

Autorul, Profesorul Ion Agrigoroaiei, este astăzi unul dintre cei mai autorizați specialiști ai istoriei României din vremea Războiului de Întregire, a Marii Uniri și a perioadei interbelice, cu toate marile ei prefaceri economice, sociale, culturale, dar și a cadrului legislativ nou creat pentru a corespunde noilor realități teritoriale câștigate pe câmpul de luptă prin jertfa celor peste 500.000 de ofițeri și soldați. Prestigioasele sale contribuții științifice privind domeniile amintite mai sus sau cele referitoare la istoria Basarabiei, România interbelică, România în relațiile internaționale din anii 1914-1947 au fost concretizate în volumele *Unirea Basarabiei cu*

România în presa vremii; România interbelică, vol. I; Basarabia de la unire la integrare; România în relațiile internaționale în perioada 1916-1918; Comisia Europeană a Dunării. Documente; Basarabia în acte diplomatice; România interbelică: unificare și evoluție economică, etc. Era și firesc deci ca toate acestea și multe altele publicate de-a lungul celor șase decenii de activitate universitară să-l impună atenției Secției de Istorie a Academiei Române, fiind coautor la elaborarea tratatului *Istoria Românilor, De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, (vol. VII, partea a II-a, București, Editura Academiei, 2014). Cartea de față, a cărei primă ediție datează din 2004, stă mărturie a celor afirmate mai sus. De altfel, interesul manifestat de specialiști și publicul larg a condus la epuizarea celei dintâi ediții iar aceasta de-a doua „*nu conține adăugiri sau modificări de structură*” dar „*au fost înlăturate unele greșeli de redactare sau formulări greoaie, s-au adus completări la ilustrațiile de la sfârșitul cărții*”, după propria mărturisire a autorului.

Pe parcursul celor patru capitole – *De la neutralitate la angajare și refugiu; Temeiurile rezistenței; Reînvierea Basarabiei; Marea Unire - Fapt împlinit* – pe temeiul documentelor, publicate sau inedite; a consultării presei timpului respectiv („Evenimentul”, „Opinia”, „Mișcarea”, „Tribuna”, „Neamul Românesc”, „România” „L'Independence Roumaine”, „România Mare”, apărute la Iași și Chișinău); a memorialisticii – jurnale sau memorii – datorată personalităților implicate în actul de decizie politică și militară, sau martori la evenimentele importante (I. G. Duca, Al. Marghiloman, C. Argetoianu, Al. Averescu, N. Iorga, H. Berthelot, Mitropolitul Pimen, Petre Andrei, diplomatul C. Diamandy ș. a.); a unei impresionante bibliografii, din țară și străinătate, adusă la zi, profesorul Ion Agrigoroaiei surprinde nuanțat „*starea de spirit care a însoțit desfășurarea tumultoasă a evenimentelor și rolul opiniei publice în influențarea sau chiar determinarea unor hotărâri fundamentale pentru destinul națiunii*” (p. 6). Așa au fost intrarea României în război în tabăra Antantei, problema reformelor și a modificării Constituției, înfrângerile și victoriile Armatei române pe frontul din Moldova, intrarea SUA în război de partea Aliaților, unirea Basarabiei, a Bucovinei și a Transilvaniei cu Țara mamă etc. Nu a existat categorie socială din România angajată în efortul supraomnesc al războiului și ale căror frământări ideatice, suferințe, opinii să nu le regăsim, chiar rețrăim, în paginile cărții. Dacă țăranii, meseriașii, muncitorii au constituit majoritatea covârșitoare a trupeii, iar învățătorii, profesorii, chiar tinerele cadre universitare, medicii și felcerii insuficient instruiți au format grosul ofițerimii rezerviste a armatei române, dând cu toții impresionante jertfe pe câmpul de luptă, elitele culturii și științei din România – N. Iorga, M. Sadoveanu, Octavian Goga, Barbu Delavrancea, George Enescu, Mihail Codreanu, Cincinat Pavelescu, D. A. Xenopol, Ion Nistor, pictorii Ștefan Dimitrescu, N. Tonitza, Camil Ressu, actorii C. Nottara, Tina Barbu etc., – au îmbărbătat oștirea de pe front și întreaga suflare a României pentru rezistență, ținând trează speranța în biruință și în Marea Unire ce avea să fie la capătul calvarului ce părea fără de sfârșit.

Autorul surprinde devotamentul elitelor feminine, de la Regina Maria și principese, la doamnele de companie ale acestora, până la soțiile și fiicele înalților demnitari ai statului

în organizarea și întreținerea spitalelor, îngrijirea răniților români, francezi și ruși, alinându-le suferințele, iar multora dintre aceștia ușurându-le „Marea Trecere”.

Încheiem, amintind că indicii onomastic, toponimic și de periodice, rezumatele în limbile engleză, franceză, germană și rusă, precum și ilustrația sugestiv selectată întregesc demersul științific care, onorând pe autor, va rămâne, cu certitudine, un punct de referință în istoriografia română a domeniului.

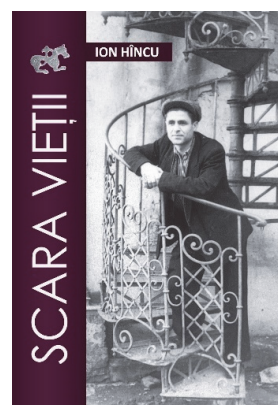
Ion I. SOLCANU

Ion Hâncu, *Scara vieții*, ediție îngrijită de prof. univ. dr. hab. Gheorghe Postică, Chișinău, 2016, 300 p.

Cartea a fost editată *in memoriam* Ion Hâncu la 85 de ani de la naștere și este structurată în trei părți care – în fapt – sunt trei lucrări distincte: Partea I. Ion Hâncu, *Scara vieții* (autobiografie); Partea a II-a. И. Г. Хынку, *Население и культура Молдавии в X-XIV вв.* (monografie interzisă în anul 1978); Partea a III-a. *Bibliografia lui Ion Hâncu* (Gheorghe Postică), părți precedate de *Cuvânt introductiv* și *Personalitatea arheologului Ion Hâncu* semnate de Gheorghe Postică și urmate de *Album fotografic*.

Autobiografia lui Ion Hâncu, purtând un titlu „împrumutat” de la o alegorie iconografică – după cum lasă să se vadă însuși autorul – are mai mult valoare literară, fiind astfel concepută în mod voit. Mărturisirile privind sinuosul și denivelatul drum profesional al demnului arheolog basarabean nu sunt scrise pentru a justifica nerealizări profesionale proprii – cum adesea se mai întâmplă – dar pun într-o lumină nu tocmai favorabilă unii colegi de breaslă care aveau la un moment dat și putere decizională. Se pot deduce multe elemente care ajută la clarificarea imaginii istoriografiei din Basarabia cu reverberații până în comportamentul științific și moral și în ziua de astăzi.

Populația și cultura Moldovei în secolele X-XIV (titlul tradus al lucrării celui evocat și a cărui text este redat în Partea a II-a) poate fi considerat „pilonul” de rezistență al cărții. Recuperarea istoriografică a unui text de lucrare științifică din domeniul arheologiei după o generație (aproape 40 de ani) ar putea părea, la o primă privire, caducă, desuetă; cu atât mai mult cu cât nu a fost elaborată o ediție critică, prin care să fie actualizate unele date sau armonizate cu descoperirile și interpretările din anii din urmă ale problematicii. Argumentația lui Ion Hâncu privitoare la caracterul romanic a populației autohtone din spațiul pruto-nistrean, deși formulată cu anumite „încorseări” de exprimare și de repere bibliografice dictate de orientarea politică sovietică, este solidă și reprezintă un „berbec” dat în zidul ideologic care a fost bine resimțit; tocmai de aici și retragerea lucrării din tipografie.

Editarea lucrării este meritorie, ea acoperind un „gol” istoriografic atât în domeniul arheologiei în sine cât și în cel al istoriografiei create la Chișinău. Mesajul subliminal transmis de către îngrijitorul ediției, Gh. Postică prin *Periplul unei monografii interzise* (p. 66-74) include și adresabilitatea: către istoriografia românească, cel puțin. S-a omis în strategia de editare a acestei lucrări o realitate (neplăcută): cititorii de limbă rusă din România sunt din ce în ce mai puțini. De aceea s-ar fi convenit o traducere măcar în limba română a lucrării lui Ion Hâncu iar dacă aspirațiile îngrijitorului de ediție și a echipei care a sprijinit apariția volumului erau și mai mari s-ar fi impus măcar un rezumat într-o limbă de o mai largă circulație.

Partea a III-a. Bibliografia lui Ion Hâncu este firească și binevenită, aceasta conturând în cele mai bune tușe portretul științific al lui I. Hâncu, dealtfel o normă care s-ar impune în cazul oprei editate postum a fiecărei personalități. S-ar fi convenit respectarea unor norme minimale și demult intrate în uz pentru elaborarea unor atare lucrări cum ar fi virgula care marchează despărțirea autorului de titlu, redarea cu alt tip de caractere (italice de cele mai multe ori) a titlului sau detașarea prin ghilimele a titlurilor revistelor. Senzația lucrului pripit o conferă și prescurtările, unele dintre ele, deși acceptabile, trebuind a fi găsite într-o *Listă a abrevierilor*, cel puțin pentru cititorul mai puțin inițiat în domeniu.

După un sfert de secol de la proclamarea Independenței de Stat a Republicii Moldova și de sărbătorire anuală a limbii române la Chișinău, timp în care părți semnificative ale generațiilor tinere s-au instruit până la cele mai înalte nivele academice în școlile românești, se constată încă derapaje lingvistice tolerate tacit, nesemnificate colegial dintr-o pudibonderie care nu-și are locul. Cu riscul de a fi blamat, autorul prezentării de față își îngăduie – pentru prima dată în *înscris*, să semnaleze câteva „accidente” nefericite din *Periplul unei monografii interzise* (Gheorghe Postică) care constituie preambulul la Ion Hâncu, *Население и культура Молдавии в X-XIV вв.*: „cimirienii” în loc de cimerieni (p. 69) putând fi și o regretabilă greșală de tehnoredactare a textului poate duce la eroare pe cititorul mai puțin avizat; „o parte din piese de unicat” (p. 69, nota 6); „P. P. Bârnea s-a transferat pe postul ocupat anterior de Ion Hâncu la Sectorul monumentelor istorice din cadrul Secției de etnografie și studiul artelor a Academiei de Științe, în frunte cu V. S. Zelniciuc” (subl. n., C. A.); „monopolul absolut al sfintei – sfintelor – concepției panslaviste...” (p. 70, subl. n., C. A.).

Observațiile și exemplele din ultimele rânduri nu sunt menite a denigra pe cei care au făcut efortul (multiplu semnificativ) de a finaliza acest volum și nici de a îndepărta cititorii, ci, dimpotrivă, a ambiționa pe îngrijitorul de ediție și pe ajutoarele sale de a scoate ediția a II-a, „revăzută și adăugită” cu o traducere în limba română a principalei lucrări a lui Ion Hâncu, ca o necesitate firească a epuizării tirajului cărții de față și apariției și altor semnale de interes pentru întregul demers.